

'Dona'm la mar', una altra forma de mirar

La incorporació de la perspectiva de gènere en el relat museístic

Catalina Gayà Morla i Laia Seró Moreno

24/03/2019

Abstract

A finals de 2017, el Museu Marítim de Barcelona (MMB) va engegar *Dona'm la mar*, un projecte de recerca per incorporar la perspectiva de gènere a la narrativa del museu. Ara bé, volent incloure la veu de les dones com a part activa de la institució, *Dona'm la mar* també ens ha fet repensar quin és el rol del museu com a creador de relat en una societat que vol ser més igualitària. La recerca s'estructura entorn de cinc grups de discussió en què han participat dones que treballen i viuen la mar des de diferents àrees. Aquesta és l'experiència d'un museu que, com a la institució generadora de coneixement i memòria col·lectiva que és, ha assumit la seva responsabilitat social com a creador d'opinió pública i s'ha atrevit a formular noves preguntes per a la construcció del canvi: com narren la mar les dones de la mar?

El 1934, María Zambrano es demanava per què escrivim i reflexionava: “Lo que se publica es para algo, para que alguien, uno o muchos, al saberlo, viva sabiéndolo, para que viva de otro modo después de haberlo sabido; para librar a alguien de la cárcel de la mentira o de las nieblas del tedio, que es la mentira vital. Comunidad de escritor y público que, en contra de lo que primeramente se cree, no se forma después de que el público haya leído la obra publicada, sino antes, en el acto mismo de escribir el escritor su obra. Es entonces, al hacerse patente el secreto, cuando se crea esta comunidad del escritor con su público. El público existe antes de que la obra haya sido o no leída, existe desde el comienzo de la obra, coexiste con ella y con el escritor en cuanto a tal. Y solo llegarán a tener público, en la realidad, aquellas obras que ya lo tuvieron desde un principio. Y así el escritor no necesita hacerse cuestión de la existencia de ese público, puesto que existe con él desde que comenzó a escribir”.

A principis de 2018, vam començar un projecte de recerca per incorporar la veu de les dones al **Museu Marítim de Barcelona (MMB)** (1): *Dona'm la mar*, que parteix justament d'aquesta reflexió transformadora de María Zambrano. L'única diferència era, és clar, el canvi d'*escriptor* per *museu*. Ara bé, al principi vam cometre un error que més endavant ens ajudaria a entendre encara més totes les implicacions de *Dona'm la mar*, no només com a una investigació puntual sobre les dones que viuen de la mar sinó també per tot el que suposa fer aflorar una narrativa invisible dins d'una institució generadora de coneixement com és un museu. Al primer tuit que vam llançar a la xarxa ens preguntàvem on eren les dones de la mar, sense entendre que aquesta pregunta té una resposta fàcil: a la mar. Les dones són als vaixells, als remolcadors, als ports i a les bases científiques. Les dones són presents a la mar, el que cal és donar-los veu per entendre què ha suposat el fet de ser-hi per a elles i, al mateix temps, posar de manifest els mecanismes d'ocultació i d'invisibilització que han patit.

Maria Zambrano ja ens va donar fa vuitanta-cinc anys les claus per entendre que la comunitat existeix i que un relat contemporani de la mar ha d'incloure una pregunta molt més directa, valenta i que implica l'escolta: com narren el

mar les dones de la mar?

En paral·lel a la nostra aportació a la campanya de Twitter #onsónlesdones, el febrer de 2018 vam llançar una crida per trobar-les i les primeres dones en van portar d'altres: ben aviat va aparèixer tota una comunitat, perquè les dones hi eren i es reconeixien entre elles. Són part activa de l'univers marítim. Durant nou mesos de recerca, es va teixir una xarxa i totes, absolutament totes, van voler aportar la seva veu i la seva experiència. Era la primera vegada, després d'anys de feina, que algú les tenia presents, les escoltava com a dones de mar.

1. Què és 'Dona'm la mar'?

Dona'm la mar és un projecte del Museu Marítim de Barcelona que, des de finals de 2017, reflexiona sobre la invisibilització de la dona de mar, de la dona que treballa, viu i fa de la mar la seva professió. *Dona'm la mar* no busca sirenes, mites o llegendes, sinó dones amb veu. En un principi, no es perseguien tampoc noms i cognoms; cercàvem un discurs coral que sumés veus de dones que s'han fet a la mar i que ens ajudés a entendre com podem mirar, i narrar, la mar d'una manera més igualitària.

La recerca tenia un objectiu principal: donar veu a les dones que viuen de la mar. Aquest objectiu, però, ens va portar a una dimensió més profunda que ens va fer replantejar fins i tot el rol del museu com a institució generadora de relat de la memòria col·lectiva. Es tractava de reorientar la narrativa del MMB i d'incorporar-hi la perspectiva de gènere (2) per tal que la dona hi fos reconeguda com a part activa.

El primer apropament al MMB ens va mostrar la narrativa de la mar, la passivitat de la dona que apareixia a les exposicions respecte a l'acció de la mar: a una dona li havien dit que prengués banys de mar (un metge a finals del segle XIX); una altra havia patit el pillatge dels pirates sarraïns, que venien i marxaven. Hi havia una referència a la dona com a reina, ja que la de Sabà s'anomenava a l'*Atles de Cresques* (3). També a l'*Atles de Cresques*, es referenciaven dones que no havien infantat i que vivien a les illes d'Hivèrnia. Només n'hi havia una que tingués una veu activa, però no ens narrava la seva feina sinó que denunciava les discriminacions que havia patit per part de la pròpia família marinera (germans i pare) per accedir-hi. Era estibadora.

A les exposicions, a Barcelona i a altres museus marítims (4), la mar emergeix amb verb d'home, amb paraula d'home, amb article masculí. La mar es relaciona amb la paraula del poderós, del qui fa el relat oficial, del qui vol deixar petjada; però a la mar no hi pot haver petjades, perquè l'aigua no es pot trepitjar (5).

Al maig de 2018, i des de llavors un cop al mes fins a l'octubre, *Dona'm la mar* va organitzar el primer dels grups de discussió (GD) que articularien la recerca. Tots han estat protagonitzats per entre quatre i sis dones i cadascun s'ha centrat a abordar una àrea diferent: la marina professional, la ciència i l'activisme mediambiental, el turisme, la pesca i el conflicte (6). Durant una hora, s'incidí en el rol de les dones en el món marítim, abordant els debats contemporanis que avui dia afecten la mar.

Dona'm la mar presenta un joc de miralls (7) en què el museu inicia un procés de reflexió de tercer ordre (Ibáñez, 1997): està atent a la seva pràctica com a relator de la contemporaneïtat, s'assumeix com a agent de representació (mimesi) i al mateix temps de recreació (poiesi) de l'imaginari social. També s'identifica com a agent de canvi que és conscient de la seva responsabilitat social en la creació d'opinió pública i és capaç d'interaccionar i, sobretot, de comunicar-se amb el que anomenarem relats emergents (Gayà, 2014) sense por a plantejar noves preguntes que suposaran nous relats.



Imatge gràfica del projecte 'Dona'm la mar'.
Imatge: MMB.



Programa de les taules de reflexió. Imatge: MMB.



Grup de discussió “Dones i marina professional”.
Fotografia: MMB.



Grup de discussió “Dones, mar i ciència”.
Fotografia: MMB.



2. Apunts sobre el relat

Abans d'explicar la recerca, però, creiem que és necessari fer una sèrie de consideracions respecte al marc epistemològic que ens ha guiat en la nostra investigació, que, sense cap dubte, correspon al camp de la comunicació, ja que entenem la comunicació com un procés bàsic per a la construcció de la vida en societat, com un mecanisme productor de sentit i activador del diàleg entre dues o més parts que comparteixen el signe de la mateixa manera. La paraula comunicació ve del llatí *communicare*, que al mateix temps procedeix de *comoin*, que significa ‘posar en comú’.

El relat és comunicació. El relat comunica l'existència d'un ens, comunica fets interpretats segons una manera de veure i entendre el món. El relat, doncs, és part d'un discurs i el representa; parteix i s'insereix amb unes prerrogatives cognoscitives identitàries individuals i col·lectives, i fa de mediador entre l'autor i la comunitat a la qual aquest es dirigeix.

David Vidal (2018) afirma que, des que Paul Ricoeur va escriure *Tiempo y narración* a la dècada dels vuitanta, sabem que “el relat és el recurs inevitable pel qual els éssers ens instal·lem (i ens humanitzem) en el temps. El relat ens situa en un temps i en un lloc i ens atorga una identitat. El relat ens aporta consciència del temps (un aquí i una ara en oposició a un abans i un després), de la topografia (i no ens referim a un lloc físic, sinó a l'espai simbòlic que ocupa l'individu i al grup del qual forma part) i de la cronografia (descripció del temps en què es viu, un cop més des d'un punt de vista simbòlic)”. És a dir, el relat ens ajuda a explicar-nos col·lectivament de manera retrospectiva, a pensar-nos en el present i, en un escenari de canvi, a repensar-nos prospectivament. Ens dona les claus per interaccionar entre allò que s'ha de conèixer i el jo; entre el nosaltres i el jo i, inevitablement, entre el vosaltres i el jo.

“No hi ha pensament sense llenguatge, sinó pensament en el llenguatge, [...] al capdavant, l'experiència és sempre pensada i sentida lingüísticament” (Chillón, 1998:70). És una reflexió d'Albert Chillón en referència al *gir lingüístic*, i no hi podem estar més d'acord. L'autor afegeix que “l'ésser humà és fruit de la narració, es forma i es desenvolupa com a tal en aquesta, i la seva existència discorre en un mitjà narratiu” (Chillón, 2011:235). Els individus necessitem relats que ens ajudin a identificar estructures (trames argumentals), que ens atorguin estructures assimilables de significació i d'interpretació de la nostra identitat i de les nostres experiències.

El relat, doncs, ens atorga una identitat individual i col·lectiva, i repensar-lo implica resignificar aquestes identitats.

Tot i així, ens sembla adient introduir una reflexió que és, en realitat, una esquerda, una problematització de tot allò a què ens hem referit fins a aquest moment. Un trencament que se'ns presenta necessari pel context social en què vivim (d'emergència de relats i de lluita transnacional per la igualtat) i que ens urgeix a plantejar-nos com fem els relats més humans, igualitaris i complexes, és a dir, més reals.

El trencament es visibilitza des del moment en què constatem que vivim en un moment disruptiu en el qual els relats oficials són qüestionats per relats que sorgeixen dels marges, i tots dos interaccionen, a vegades violentament i a vegades en un procés pacífic, a vegades sense comunicació possible i a vegades resignificant-se. Si abordem aquesta esquerda, veurem que no podem deixar de repetir que vivim en un moment en què la sobreinteracció narrativa a la xarxa (8) (entesa com la valoració d'una situació en la dimensió del present, en el moment en què es produeix l'intercanvi que es pretén posar en comú) fa trontollar els relats que s'han configurat com a referents de l'entorn sociocultural i que, fins ara, es distingien per ser autoritzats, havien estat imposats de manera permanent i eren ficticiament immodificables i intrageneracionals.

Aquests relats emergents proposen noves versions, en molts casos més complexes i plurals que les identitats. Des de diferents mitjans i amb diferents formes, entren en disputa amb els relats oficials, precisament perquè són reconfiguradors de la identitat col·lectiva.

Arran d'aquestes reflexions, vam introduir un primer apunt a mode de preguntes que, entenem, ens va ajudar a avançar amb la nostra proposta:

- Què passa quan un relat només inclou un únic punt de vista sense fissures aparents i és considerat socialment el relat oficial?
- Què passa quan el relat elimina la reflexió sobre els privilegis lligats a l'autoria simbòlica del mateix?
- Què passa quan aquest relat oficial entra en conflicte amb relats emergents?

I encara una última:

- Quin és rol del museu com a constructor de relats?

Com dèiem, en el context sociocultural actual emergeixen nous relats que qüestionen el coneixement social compartit, la doxa (9), i aquests relats emergents entren en contradicció amb els relats de les institucions socialitzadores, entre elles els museus. Si la comunitat interacciona i s'identifica amb aquests nous relats emergents (10), la institució (en el cas de la nostra investigació, el museu) haurà de replantejar-se què narra i com ho narra; iniciar, primer, un procés de deconstrucció i, després, un de resignificació per tal de generar relacions o interaccions amb la comunitat i les noves narratives.

En el cas de la incorporació de la perspectiva de gènere, es fa necessària l'aposta política i la implicació del personal perquè el museu segueixi sent una institució configuradora de sentit i capaç de proposar nous elements de significació, noves mediacions i nous esquemes d'interpretació de les realitats que vivim quotidianament.

Així, el museu romp amb el relat establert, narra des d'una perspectiva nova que no és el centre de poder que li atorga la doxa social i proposa noves narratives que pretenen ser al centre del debat.

Es genera un caos narratiu, sense cap dubte. Els significats tremolen i, en conseqüència, la guia orientadora de les pràctiques socials s'ha de reconfigurar, perquè la que coneixem, que forma part de la doxa, ja no ens dona respostes que ens ajudin a crear sentit i experiència.

3. Mirada, narrativitat i relat

Afegim un apunt que ens condueix directament a la recerca *Dona'm la mar*: per entendre els elements clau per generar unes narratives que incloguin les dones al relat de la mar, hem de tenir present que el relat només es començarà a modificar quan la narradora prengui consciència de com narra i amb quina finalitat, així com també dels privilegis des dels quals mira i narra.

Entenem que, per continuar, també cal presentar una reflexió sobre la narrativitat i la mirada. Cal entendre com configurar noves narratives que ens ajudin a crear un relat amb el qual ens identifiquem totes i tots, un relat que sigui generador de comunitats de sentit.

Reflexionem, primer, sobre la mirada. Mirar, en el sentit que aquí ens interessa, és molt més que l'acció d'observar. Diu María Angulo, quan intenta esclarir aquest concepte al seu llibre *Crónica y mirada. Aproximaciones al periodismo narrativo*, que mirar no és veure, sinó pensar. “És centrar, focalitzar, enquadrar”, i també “escoltar”. Des d'aquest punt de vista, doncs, no podem entendre la mirada si no com un filtre inherent a la construcció de la realitat narrada (Seró, 2017), aquella predisposició “que afecta la manera en què veiem les coses” (Berger, 2013) i que alhora construeix la nostra investigació i és construïda *ad eternum*. Perquè mirar és, al capdavant, entendre les regles i els posicionaments d'un camp determinat per aflorar-les i després desconstruir-les.

La mirada té a veure amb com concebem el món per narrar-lo i convertir-lo en relat.

La narrativitat és un terme polisèmic que fa referència a) al procés pel qual es crea una història i b) a l'esquema cognitiu que hi ha darrere aquesta creació i c) al producte final. La narrativitat proposa relats socials i individuals que ens atorguen orientació i significació en les experiències presents, però també permet produir significat sobre aquestes experiències.

La narrativitat emergeix, així, com un principi d'acció transformadora. Planteja, de manera revolucionària, un altre escenari possible; en el cas que ens ocupa, si incorporem nous esquemes de cognició i de pensament que qüestionin l'hegemonia narrativa del vencedor (de l'home, del que s'embarca, de l'aventurer, del que està sol, del que paga l'expedició...), apareix la comunitat, i a la comunitat hi són les dones.

Les narracions en qualsevol mitjà, o gènere, són formes d'estructurar i representar l'experiència viscuda. Ja hem assenyalat que només podem descriure l'experiència a través del llenguatge que tenim a la nostra disposició, és a dir, utilitzant patrons narratius existents per tal d'estructurar i donar sentit a noves experiències.

En aquesta línia, la nostra recerca es fa (i parteix) des del present, des de la contemporaneïtat, amb la qual cosa entrem en contacte amb el món construït socialment (les dones emparaulen les regles no escrites, ens mostren els seus posicionaments i estratègies) i amb el que és invisible, moltes vegades negat o ocult, i que ens permet pensar què coneixem de la mar i com la podem mirar, conèixer i relatar d'altres maneres.

4. El museu i la narració amb perspectiva de gènere

Narrar és tan polític com ho és viure. Narrem qui som en un context compartit. Narrar amb perspectiva de gènere suposa fer aflorar un coneixement que qüestiona el relat oficial, és a dir, que qüestiona el coneixement social compartit que tenim incorporat en forma d'*habitus*. (11) Aquest és, per tant, un coneixement que determina com vivim i que explica com hem viscut fins ara, ja que configura el nostre imaginari simbòlic com a col·lectivitat, com a comunitat i com a individus.

Des del nostre punt de vista, i tenint ben clara aquesta idea que el fet de narrar és polític, fer-ho amb perspectiva de gènere implica:

- a) Assumir un compromís polític amb la visibilitat i el reconeixement de les dones, que han estat històricament ocultades o mal representades a les narratives oficials.
- b) Generar una narrativa crítica, una narrativa que denunciï la posició de desigualtat i de subordinació de les dones en relació amb els homes.
- c) Generar una altra agenda de temes; posar en el centre temes com la cura, la col·laboració o la sororitat per tal d'explicar altres maneres de viure, allunyades de la narrativa neoliberal que és hegemònica avui en dia.
- d) Generar narratives de la possibilitat, del canvi, de la solució; desconstruir la narrativa hegemònica i fins i tot el discurs hegemònic, i generar altres narratives i altres imaginaris narratius.
- e) Narrar la perifèria, fugir del centre de poder i anar cap als marges, buscant els subjectes que viuen allà.
- f) Narrar el context; retornar al subjecte i, a través del context, deixar de veure'l i de narrar-lo com a objecte.
- g) Ser capaços d'entendre que el narrador forma part de la recerca i de la posterior narració.

En aquest sentit, entenem que assumir la perspectiva de gènere en la narració suposa un principi d'acció per a la transformació de la societat.

5. Apunts sobre la proposta metodològica de 'Dona'm la mar'

En la recerca de noves narratives que configurin un relat que incorpori les dones, cal configurar un marc epistemològic recompost (hem de ser capaços de canviar les preguntes i d'incorporar nous punts de vista) i uns mètodes renovats per al coneixement que hem desenvolupat fins ara entorn de la mar.

Així, la nostra proposta metodològica ens ajudarà a abordar el nostre subjecte d'estudi, la mar, amb un nou marc conceptual crític i inclusiu, i ens portarà a plantejar noves preguntes i a dissenyar un mètode de treball adequat tant

als fets com al sistema d'idees i a la teoria.

Partim de tres premisses:

- a) La dona sempre ha estat present a la mar i a les comunitats marítimes, però el seu paper ha estat invisibilitzat, estereotipat o ocultat pel relat tradicional.
- b) En els últims cinc anys, s'ha detectat un intent clar de visibilitzar la dona de la mar. Aquesta visibilització copia les estructures narratives del relat clàssic de la mar: la dona sola, la dona com a exemple, la dona descontextualitzada.
- c) La representació social de la mar que s'ha fet fins ara (assumint la figura del *pater* al centre) ja no és possible, i cal generar noves teories sobre la mar i el relat que se'n fa, entenent que també n'és una representació.

La recerca gira entorn de tres eixos:

- a) El coneixement social compartit i les regles del camp d'estudi. Ens interessa plantejar com és la presència de la dona en l'àmbit marítim, quines dificultats tenen les professionals com a dones per fer-s'hi un lloc i quines estratègies posen en pràctica.
- b) El relat que es fa de la dona, és a dir, com se l'ha invisibilitzat (o no) dins d'aquest àmbit, i què suposa per a ella aquesta visibilització o invisibilització al llarg de la seva vida educativa i laboral.
- c) Les noves narratives possibles al museu, quins punts caldria tractar perquè la dona fos present en el relat que fa un museu marítim de la mar.

Aquests tres eixos ens ajuden a apropar-nos al nostre subjecte d'estudi, les dones de mar, amb preguntes que vinculen el seu treball amb la perspectiva de gènere.

Ens hem aproximat a l'objecte d'estudi amb dos marcs conceptuals vinculats; un que fa referència al gènere i un altre que recull els principals debats de l'àmbit marítim.

El primer marc conceptual s'ha elaborat amb els següents indicadors: patriarcat institucional i quotidià, estereotips, prejudicis de gènere, imaginaris de gènere, models de masculinitat i de feminitat, discriminació directa i indirecta i privilegis i violències estructurals i simbòliques.

En el segon marc conceptual hem tingut en compte la mercantilització, la globalització, la precarietat dels drets laborals, l'especulació, la sostenibilitat, la crisi dels refugiats, la mar com a frontera i la identitat dels qui la naveguen.

La vinculació de tots dos marcs ens ha permès formular encara més preguntes, com ara:

- a) Quines desigualtats experimenten les dones en l'àmbit de la mar?
- b) Com s'hi incorporen?
- c) Com s'hi posicionen?
- d) Quines estratègies posen en marxa?
- e) Quins canvis ha experimentat l'àmbit marítim des que elles hi són?
- f) El sector marítim ha incorporat la dona?
- g) Quin n'és el relat oficial?
- h) Com incorporen elles aquest relat?
- i) Quins temes visibilitza aquest relat?
- j) Quins temes invisibilitza aquest relat?
- k) Quin relat ofereixen les dones de la mar?

Hem plantejat una estratègia metodològica que té com a eina de recerca principal els grups de discussió. Considerem que aquesta tècnica de recerca qualitativa ens permet mostrar l'experiència individual i també la

col·lectiva a partir dels diferents consensos que s'estableixen. A més, ens acosta al discurs social compartit i visibilitza les negociacions que s'han dut a terme dins de l'àrea d'estudi. Els guions dels grups de discussió s'han elaborat amb el marc conceptual doble, és a dir, el rol de les dones i els debats contemporanis de cada àmbit.

6. Primeres conclusions

En el moment actual de la recerca, ens atrevim a exposar unes primeres conclusions sobre el nostre estudi al voltant de les dones de mar. Ho fem a partir dels primers resultats de les anàlisis de contingut dels grups de discussió, les estructurem en forma de recomanacions incipients sobre què ha de canviar per incloure la perspectiva de gènere i com pot aconseguir-se amb les narratives del museu. A més, apuntem unes primeres línies d'acció que la institució hauria d'emprendre.

Si fins fa quaranta anys, a l'Estat espanyol, les dones estaven excloses de la responsabilitat productiva, avui en dia ocupen rols que tradicionalment han estat reservats als homes. Això genera discriminació cap a elles, però la visió d'aquestes dones canviarà (de fet, ja ho està fent) la doxa. Després de nou mesos de recerca, però, podem afirmar que les dones de la mar encara pateixen una doble discriminació, perquè són ocultades com a dones i com a dones de mar. Això és degut al fet que, d'una banda, el sector marítim és poc visible, almenys a l'Estat espanyol, i, de l'altra, que el món de la mar està construït sobre referents masculins i, a pesar dels canvis legislatius i socials, encara presenta mecanismes de perpetuació d'aquests models.

A la mar, la situació de les dones és molt més greu perquè la narrativa oficial de les diferents institucions del sector segueix perpetuant una concepció de la mar que les oculta, encara que elles hi siguin presents. Aquesta ocultació, fins ara, ha estat assumida per les dones, en tant que la integració i reproducció del relat oficial les ha ajudat a assegurar-se el seu lloc. Això, però, en molts casos, crea malestar i propicia l'ús d'estratègies pròpies que promouen el canvi, encara que aquest no ha estat reconegut pel relat oficial. És cert que hi ha unes primeres experiències tant des de l'acadèmia com des de l'activisme per tal de visibilitzar la dona a la mar, però aquestes experiències són embrionàries i independents entre elles.

Cap a un relat amb perspectiva de gènere

Podem afirmar que existeix una dona de mar que treballa, viu i està apassionada per la mar. L'apoderament d'aquestes dones és molt recent i es genera a partir de la pràctica, ja que fa molts pocs anys que estan aprenent a renovar el relat propi i a exigir que els relats oficials també canviïn. Hi ha un context legislatiu, social i cultural que legitima la necessitat d'obtenir una resposta i de fer-se valer, però encara cal educació, consciència i narrativa per tal de normalitzar la situació, tant per als homes com per a les dones.

Els diferents grups de discussió ens han mostrat que assumir el compromís polític amb la visibilitat i el reconeixement de les dones, històricament ocultades o mal representades a les narratives oficials de l'àmbit que ens ocupa, implica, d'una banda, visibilitzar referents, ja que en tots els casos es manifesta una manca de models femenins. Això significa treballar no només el discurs coral, sinó també les individualitats. L'excepcionalitat, en aquest sentit, s'ha d'entendre com una eina per reforçar el sector i per generar referents. D'altra banda, el discurs coral ens ajuda a compondre un retrat del sector sense artificis, complex i qualitatiu i que incorpora el dia a dia de les dones.

En el relat, cal fer èmfasi en tot el que les dones aporten al món de la mar, les estratègies que han dut a terme per introduir-s'hi i per ser-hi, els canvis que han experimentat i els reptes a què s'enfronten. És a dir, el relat ha d'assumir l'existència de les dones de mar i visibilitzar la seva identitat de manera contextualitzada i plural.

Si assumim el compromís de denunciar la posició de desigualtat i de subordinació de les dones en relació amb els homes, el relat també ha d'incloure les diferents discriminacions i violències que les dones de mar han hagut de suportar per mantenir el seu lloc dins del sector, així com les estratègies que han posat en pràctica per enfrontar-s'hi i com, de moltes maneres, han pogut generar el canvi al seu àmbit.

Entre aquestes discriminacions que diem, en el relat oficial destaca el fet que tot el que s'associa a l'home i a la masculinitat es relaciona, sense qüestionar-ho, amb conceptes com la confiança, l'aventura, la força o la descoberta. En els grups de discussió, es mostra com les dones han d'assumir aquest model i demostrar públicament que són capaces de reproduir-lo. No podem deixar d'esmentar el fet que, en aquest procés de fer-se un lloc al sector, les dones renuncien al seu gènere i a tot el que podrien aportar assumint que, si volen ser-hi, han d'ostentar els atributs del relat oficial.

De tota manera, els relats de les participants dels grups de discussió qüestionen aquest model i mostren que, una vegada ja són part del sector, també generen una narrativa pròpia que qüestiona i reescriu el relat oficial, adequant-lo més a la realitat.

Cal visibilitzar que l'opció de ser marinera, capitana, pescadora o observadora s'expressa com una vocació o un amor per la mar. Aquesta opció enfronta les dones a la doxa social, que designa per defecte territori masculí espais com la mar, així com les creences i supersticions dels mariners, la maternitat i la conciliació familiar són concebuts com a espais femenins. En aquest sentit, cal incloure altres temes tabú com la possibilitat que la dona no vulgui ser mare i normalitzar aquestes opcions en el relat del museu.

Aquests mesos de recerca també ens han mostrat que, per generar una altra agenda de temes per a les narracions, només cal escoltar les dones. Cadascuna de les vides de la vintena de dones que han participat en la nostra investigació capgiren el relat oficial de la mar. Els seus relats fugen de l'aventura i de la travessa, i generen noves trames que inclouen el model de la cura (un altre model de resolució de conflictes menys jeràrquic i violent), els aprenentatges i els valors de la mar i conceptes com la solidaritat, la creativitat, la llibertat, la duresa, la humilitat i la sororitat lligats a la presència de les dones a la mar. Al mateix temps, les dones demanen el reconeixement de la dificultat i la duresa de la feina i en rebutgen la reducció a comparar-la amb unes vacances o amb l'admiració del paisatge.

Així, el relat de la mar, d'acord amb la veu de les dones, ha de ser coral i factual, excepcional i normalitzat; l'imaginari narratiu ha de ser una suma de la normalitat i les excepcions (dones que siguin referents) i s'ha de relatar posant el focus sobre els fets i els individus. En altres paraules, s'ha d'entendre i posar en valor el context. En aquest sentit, les dones han de ser protagonistes de les accions, han de ser una part activa del relat, i no passiva. La mar és un lloc on succeeixen les accions tant d'homes com de dones. Les participants no volen concebre-la de manera dual, sinó que la volen reconèixer com un sector al qual uns i altres donen forma.

Ara la mar és el marge, i no les dones. Moltes estan disposades a assumir la seva visibilitat com a dones per treure la mar de la invisibilitat amb què diuen que es tracten els temes marins a Catalunya.

El museu

Si hem de ser capaços d'entendre que el narrador forma part de la recerca i de la narració posterior, no ens queda més remei que entendre el museu com un agent actiu dins del seu àmbit. El paper del museu és proporcionar una mirada crítica, en el sentit que no només ha de representar la dona, sinó que ha de fer referència a la lluita, les dificultats, els reptes i les fites que representa per concedir-li el lloc que li correspon. El museu també s'ha de configurar com un nodus (Gayà, 2014) visible de significació i d'opinió pública i ha d'assumir que, com a institució, té una responsabilitat social i col·lectiva en la construcció del canvi.

Aquest canvi de perspectiva posiciona el museu com a relator d'una història complexa que incorpora l'alteritat i que la narra com a subjecte i no com a objecte. Hi ha d'haver una mirada contextual, que és la que ha d'aportar el museu com a valor social i institucional.

Així mateix, el museu ha de ser un lloc de trobada i de sororitat, un espai de discussió viva per generar opinió pública. D'aquesta manera, el museu es manifesta com un narrador de la comunitat i com el seu espai de mediació simbòlica, assumint el seu potencial com a generador de nous imaginaris socials. Esdevé, així, una peça clau en aquesta presa de consciència a través de la formació, l'educació, la generació de xarxa i, per suposat, el relat.



Dona cosint xarxes en un carrer de la Barceloneta, Barcelona, c. 1950. Fotografia: cortesia de Jaume Cifré. MMB.



Maribel Cera, pescadora del port de Sant Carles de la Ràpita. Fotografia: MMB.

Notes

1. La recerca s'emmarca en un moment de demanda global d'igualtat. Els darrers anys, a diversos països del món, han sorgit protestes i moviments que denuncien les discriminacions que afecten les dones. Des de l'explosió de les protestes del 8M a Llatinoamèrica fins al #Metoo, un moviment que sorgeix als Estats Units i que es fa viral i global. Un dels primers moviments articulats de la denúncia feminista d'aquests últims anys sorgeix a l'Argentina i té un moment clau de visibilitat global: el 3 de juny de 2015. Aquell dia, en una vuitantena de ciutats argentines, milers de ciutadans van sortir al carrer sota el lema "Ni una menos" per denunciar la violència i les discriminacions que pateixen les dones en ple segle XXI. El crit feminista es va estendre ràpidament per tot Llatinoamèrica, els Estats Units i també l'altra riba de l'Atlàntic. Els darrers tres anys, milions de persones han pres consciència que cal donar visibilitat a les dones, que han quedat durant tant de temps al marge dels llocs de poder i del discurs oficial, i també d'entorns tradicionalment masculins com la mar.

2. L'enfocament de gènere correspon a una perspectiva d'anàlisi crítica de la societat que se centra en l'estudi de les construccions culturals i socials que s'han atribuït diferenciadament a homes i dones (i a persones del col·lectiu LBGTTIQ) amb el teló de fons de la desigualtat entre gèneres i la desvalorització de les dones.
3. L'*Atlas de Cresques* o *Atlas Català* és el mapa cartogràfic català més important de l'Edat Mitjana, atribuït al [jueu mallorquí](#) Cresques Abraham. No està signat ni datat, però, pel registre que figura en el calendari que l'acompanya, se sap que el seu any aproximat de producció és el 1375.
4. En els últims tres anys, existeix la voluntat, sobretot als museus anglosaxons, de visibilitzar la dona que es fa a la mar i que es converteix en pionera, en l'excepció, en l'exòtic, la que s'ha enfrontat al sistema social establert i ha obert una escletxa que l'ha convertida en un símbol. El 2015, el National Maritime Museum, al Regne Unit, va organitzar *Mermaids, Women at sea*, que se centra en històries concretes de dones que "van desafiar l'establishment i van deixar la seva empremta en un món dominat pels homes". També el 2015, a Irlanda, el National Maritime Museum va programar *Women and the sea*, una proposta de treball que gira al voltant d'un simposi de dos dies en què expertes i testimonis debaten sobre el rol de la dona de mar en diferents camps (la cultura, la història, la indústria i la ciència). El congrés l'organitzen conjuntament el National Maritime Museum i la Universitat de Dublín. Es poden consultar les conferències en línia [<https://womenandthesea.com/programme>] i, en la majoria dels casos, es pot comprovar que la dona que treballa a la mar apareix, de nou, com una excepció. També s'han fet mostres sobre la presència de la dona en un període històric concret o en un espai geogràfic determinat. Per exemple, el Reykjavík City Museum d'Islàndia va organitzar *Women at sea*, una exposició etnogràfica sobre dones islandeses que treballen a la mar que reflexiona sobre el seu present, passat i futur, posant especial èmfasi en la perspectiva històrica. Va durar dos anys, de 2015 a 2017. El 2016, a Euskadi, l'Untzi Museoa-Museo Naval Donostia va organitzar *Les dones i el mar*, una exposició sobre el paper de les dones en l'economia marítima que denunciava la perspectiva androcèntrica predominant en els estudis marítims. El 2017, una altra vegada al Regne Unit, el National Maritime Museum va organitzar *Haenyeo: Women of the Sea*, una exposició sobre la vida de les dones bussejadores a Jeju, a Corea del Sud. [<http://www.rmg.co.uk/work-services/news-press/press-release/haenyeo-women-sea-national-maritime-museum#r6JrVaVYPSaxTC5q.99>]. En altres casos s'ha utilitzat la figura d'una dona per fer una reflexió al voltant d'un període històric determinat, sense que la dona tingui cap relació amb la mar. El cas més clar és l'exposició *Emma Hamilton, Seduction and Celebrity*, que es va poder visitar entre el novembre de 2016 i l'abril de 2017 al National Maritime Museum, al Regne Unit. I volem fer encara una última referència a una exposició que es va programar al Portsmouth Historic Dockyard, sota el títol *Women and the Royal Navy Pioneers to professionals*, una reflexió sobre la contribució de la dona a l'armada britànica al llarg dels últims dos-cents cinquanta anys. A l'exposició es relatava la història de les cinc mil cinc-cents dones britàniques que es van fer a la mar al llarg de la primera guerra mundial, les anomenades Wrens. Eren les infermeres a bord, les cuineres dels vaixells, les transmissores d'informació a diferents ribes, les timoneres de barques... Viatjaven amb els mariners, però, tot i així, al seu lema afirmaven que "*Never at Sea*" (Mai a la mar).
5. En aquest sentit, som conscients que la incorporació de la perspectiva de gènere no passa per visibilitzar l'excepció, sinó per donar la volta al relat (ampliar el focus) i crear altres narracions que destaquin altres punts de vista i configuren altres trames narratives.
6. Les àrees abordades van sortir de diverses sessions de treball conjuntes en què també van prendre part les participants de la recerca i els representants del museu (el cap de l'àrea de Gestió de Col·leccions i del Coneixement i tècnics de l'àrea d'Educació i Activitats). *Dona'm la mar* és el colofó d'una aposta institucional que va quedar palesa quan, el juny de 2016, es va aprovar el Pla d'Igualtat del Consorci de les Drassanes Reials i el Museu Marítim de Barcelona. En aquests dos anys, el museu ha elaborat un protocol de prevenció de l'assetjament sexual i una guia de mesures de conciliació i també s'ha adherit a l'activitat *Contacontes de Nenes Rebels* en col·laboració amb altres museus. En el moment de publicar aquest article, un equip està treballant per incorporar clàusules socials i d'igualtat als seus plecs de contractació pública i per incloure la perspectiva de gènere també als processos de selecció de personal.
7. L'escena dels miralls a *The Lady from Shanghai*, protagonitzada per Rita Hayworth i Orson Welles i dirigida per aquest últim, ens sembla una bona analogia de la reflexió sobre la reflexivitat de tercer ordre. Entendre que

qui narra reflexiona sobre la seva pràctica de narrar. Entendre que qui parla ho fa des d'un locus concret (un espai amb regles pròpies i un coneixement social compartit). El cinema B de finals de la dècada dels quaranta i dels cinquanta ens ha deixat peces valuosíssimes que ens ajuden a buscar ponts entre la cinematografia i la nostra proposta. *Sunset Boulevard*, dirigida per Billy Wilder, n'és un altre exemple, una reflexió sobre el canvi en el cinema, el pas del cinema mut al cinema sonor i l'oblit de les grans estrelles del primer.

8. Exposem el concepte de *sobreinteracció narrativa* per explicar el procés pel qual diferents narrativitats es troben, a vegades vinculant-se i retroalimentant-se, i d'altres simplement coexisteixen a la xarxa i permeten que tercers les vinculin, la majoria de les vegades sense que l'autor inicial en tingui coneixement.
9. La definició de Jorge González és aclaridora quan assegura que el concepte de doxa al·ludeix “a los esquemas de interpretación de primer orden, generalmente irreflexivos, aprendidos y vividos como naturales, obvios y evidentes. Operan en la base de toda práctica y se aprenden o asumen por simple familiarización” (1998: 161).
10. Els relats emergents surten dels marges del poder i, en molts casos, entren en disputa amb aquests, ja que sorgeixen com a resposta a la homogeneïtzació dels punts de vista.
11. Bourdieu defineix com a *habitus* “aquel sistema de disposiciones durables, transferibles estructurados, predispuestas a funcionar como estructuras estructurantes; esto es, como principios de generación y de estructuración de prácticas, así como de representaciones que pueden ser objetivamente reglamentadas y regulares, sin ser en absoluto el producto de la obediencia a las reglas; y que es adaptada objetivamente a su meta sin presuponer la visión consciente de los fines y de destreza explícita de las operaciones necesarias para lograrlas; siendo todo aquello colectivamente orquestrado, sin ser el producto de la acción organizadora de un director de orquesta” (1972: 175).

Bibliografia

- Angulo, M. (coord.) (2014). *Crónica y Mirada. Aproximaciones al periodismo narrativo*. Madrid: Libros del K.O.
- Bakhtin, M. M. (1985) *Estética de la creación verbal*. Madrid: Siglo XXI.
- Berger, M. (coord.) (2014). *Crónica y Mirada. Aproximaciones al periodismo narrativo*, Madrid: Libros del K.O.
- Berger, J. (2013). *Modos de ver*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Berger, J. (2007). *El tamaño de una bolsa*. Barcelona: Taurus.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgment of taste*. Cambridge: MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1982). “Les rites de institution”. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 43. pp. 58-63.
- Bourdieu, P. (1972). *Esquisse d'une theorie de la pratique*. París: Editorial Droz.
- Bourdieu, P. (1996). *Cosas dichas*. Barcelona: Editorial Gedisa.
- Bourdieu, P i Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: The University of Chicago.
- Bourdieu, P. (1987). *La distinción*. Madrid: Editorial Taurus.
- Chillón, A. (1998). El “giro lingüístico” y su incidencia en el estudio de la comunicación periodística. *Anàlisi*, núm. 22, pp. 63-98. Bellaterra: Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació.
- Chillón, A (2011). *La condición ambigua: Diálogos con Lluís Duch*. Barcelona: Herder.
- Devitt, M. & Sterelny, K. (1987) *Language and reality*. Oxford: Blackwell.

- Duch, Ll. (1995) *Mite i cultura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Duch, Ll. i Chillón, A. (2012) *Un ser de mediaciones*. Barcelona: Cátedra.
- Gayà Morlà, C. (2015) *El Periodismo de Interacción Social, una propuesta de dinamización del campo periodístico. La aplicación en el caso de las tripulaciones abandonadas en el Mediterráneo*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Mitjans, Comunicació i Cultura, Barcelona.
- Ibáñez, J. (1997). *Por una sociología de la vida cotidiana*. Madrid: Siglo Veintiuno de España Editores.
- González, J. (1998). "Educación, tecnología y cultura: una propuesta de investigación exploratoria". *Estudios sobre las Culturas Contemporáneas*. Época II, vol. IV, núm. 7, Colima, pp. 153-164.
- Ibáñez, J. (1994). *El regreso del sujeto: la investigación social de segundo orden*. Madrid: Siglo XXI Editores.
- Lynch, E. (1997). *La lección de Sheherezade*. Barcelona: Anagrama
- Ricoeur, P. (1987). *Tiempo y narración*. Madrid: Cristiandad.
- Ricoeur, P. (2000). "Narratividad, fenomenología y hermenèutica", en *Anàlisi*, núm. 25
- Seró Moreno, L. (2017). *Etnografia i Nou Periodisme. Una aproximació a les fronteres làbils entre el periodisme literari i l'etnografia realista*. Treball de Fi de Màster. Universitat de Barcelona, Departament d'Antropologia Social, Barcelona.
- Vidal, D. (2018). Document inèdit sense títol. Barcelona.
- Vidal, D. (2000). *Alteritat i presència*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Periodisme, Barcelona.
- Urban, W.M. (1952) *Lenguaje y realidad*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Zambrano, M. (1934). *Por qué se escribe*. Revista de Occidente. Número 132.